

ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКА МОДЕЛЬ ФЕДЕРАЛІЗМУ ЯК ДОСВІД ІНСТИТУТІВ США

Ткач А. О.

Університет „Україна”, Україна, м. Київ

У статті розглядаються особливості латиноамериканської моделі федералізму в сучасних умовах, можливості застосування федералізму в розвитку демократії. Проаналізовано поняття: політика федералізації, вирішення політичних конфліктів. Розглянуто політичні передумови та чинники політичних стратегій федералізації.

Ключові слова: політика федералізації, модель федералізації, політична консолідація

Ткач А.О. Латиноамериканская модель федерализма как опыт институтов США / университет „Украина”, Украина, г. Киев

В статье анализируются особенности латиноамериканской модели федерализма в современных условиях, возможности применения федерализма в развитии демократии. Проанализированы понятия: политика федерализации, решение политических конфликтов. Рассмотрены политические факторы политических стратегий федерализации.

Ключевые слова: политика федерализации, модель политики федерализации, политическая консолидация

Tkach A. O. Model of federalism in Latin America / University „Ukraine”, Ukraine, c. Kyiv

The features of латиноамериканской model of federalism in modern terms, possibility of application of federalism in розвитку democracy are analysed in the article. Проанализированы of concept: politics of federalism, decision of political conflicts. The political factors of political strategies of federalism are considered.

Keywords: politics of federalism, model of politics, political consolidation

Вступ. Актуальність теми обумовлена значимістю і поширеністю феномена федералізму в сучасному світі. Крім тих держав, в яких федеративний устрій закріплений у конституції, федеративні принципи використовуються і державами, що конституційно не є федераціями, наприклад, в Іспанії. Значна кількість держав, формуючи відносини зі своїми територіальними одиницями, починають використовувати федеративні принципи, через це розвиваються процеси регіоналізації і територіальної децентралізації. Федеративні принципи можуть використовуватися і при об'єднанні держав у наднаціональний союз, як це відбувається в Європейському союзі. Моделі федералізму у власне федеративних державах істотно відрізняються друг від друга, при цьому фактором є характер політичного режиму в країні і його трансформації. Вважалося, що федерації можуть успішно функціонувати тільки в умовах демократичного політичного режиму. В сучасних умовах глобалізації розвиток федерацій свідчить, що стабільний демократичний політичний режим необов'язково збігається з федеративною формою державного устрою.

Мета статті та завдання. Метою статті є виявлення й аналіз залежності функціонування і трансформації федеративних інститутів від характеру політичних режимів у країнах Латинської Америки, форми, методи і механізми політичного і конституційного вирішення конфліктів між федерацією і її суб'єктами; проаналізувати характер федеративних відносин у Бразилії в порівняльній перспективі. Проблема федералізму в регіоні досліджується в працях І. Валерстайна, Ч. Джонсона, Г. Моргентау, С. Хантінгтона С. А., а також в працях вітчизняних дослідників: Н. М. Весела, М. В. Засядько, Є. Є. Камінський, В. П. Кириченко, О. І. Ковальова, А. І. Кудряченко, Л. П. Неліна та інші. На тлі численних досліджень із проблем федералізму, федералізм у латиноамериканських країнах, особливо в його зв'язку з трансформаціями політичних режимів, дотепер не знаходив достатнього висвітлення у вітчизняній політологічній літературі.

Виклад основного матеріалу. Латиноамериканські федерації Аргентини, Бразилії, Венесуели і Мексики є одними з найстарших у світі. Досвід,

накопичений цими країнами в сфері вирішення конфліктів, що виникають у федеративних системах між центром і суб'єктами федерації, може бути використаний іншими федеративними державами. Латиноамериканська федеративна модель аналізується не як автономна політична підсистема, в контексті трансформації політичних режимів [1, с.74.].

Особливістю політичного і державно-правового розвитку латиноамериканських федеративних держав є певний рівень рецепції інститутів США. Запозичення ряду інститутів американського федералізму. Проте, перейнявши північноамериканські інститути федералізму, латиноамериканські держави, в процесі еволюційного розвитку системи федералізму, внесли в цю модель специфічні риси й особливості, сформували фактично особливу латиноамериканську модель федеративних відносин. Ця модель сформувалася за впливу особливих факторів внутрішньополітичного характеру, якого уникали федеративні держави в інших регіонах, у тому числі й у США. Серед цих факторів можна виділити сильну президентську владу і відносно слабкий розвиток парламентських установ, тривалі періоди існування військових і диктаторських політичних режимів, значний ступінь централізації державного управління, прямий контроль загальфедеральних державних органів за діяльністю державних органів суб'єктів федерацій (штатів і провінцій), широке застосування практики федерального втручання (інтервенції), особливі способи вирішення внутрішньофедеральних конфліктів. Ці фактори разом із соціально-економічними проблемами сприяли розвитку специфічних рис федералізму в латиноамериканських країнах, особливому характеру федеративних відносин на шляху демократичного розвитку. Специфіка федеративного устрою латиноамериканських країн і практична реалізація федеративних відносин розглядаються науковцями з урахуванням світових тенденцій.

Переосмислення теоретичних підходів до основних проблем функціонування політичних режимів латиноамериканських країн, розробку нових концепцій державно-територіального устрою в країнах Латинської Америки у федеративних державах Латинської Америки, як і в інших країнах цього регіону, вимагали

трансформації політичних режимів: усунення диктаторських режимів, нові конституції і нове законодавство, демократизація, багатопартійні системи, інтеграційні процеси [2, с.35.].

Практика федералізму в Латинській Америці визначалася характером політичного режиму. Зокрема, посилення президентської влади й особистої популярності президентів призводило до ослаблення інститутів і практик федералізму, а періоди політично хитких і менш популярних президентів - до зміцнення і посилення федеративних відносин. Таким чином, чим більш демократичним був політичний режим, тим велику самостійність на практиці одержували суб'єкти федерації, штати або провінції. І навпаки, періоди авторитарних політичних режимів обмежували самостійність суб'єктів.

Процес демократизації в сучасному світі призвів до збільшення ступеня диверсифікованості сталих типів політичних режимів у федераціях. Аналіз розвитку сучасних федеративних держав свідчить, що федеративні відносини можуть зберігатися, бути політично значимими і розвиватися в недемократичному і гібридному політичному режимах. Система федералізму в латиноамериканських країнах розвивається суперечливо. З одного боку, спостерігається тенденція до посилення автономії суб'єктів федерацій (штатів і провінцій), особливо в соціально-економічній і бюджетній сферах, а з іншого боку – це прагнення до автономії нашоухується на опір федерального центру, що намагається нав'язати суб'єктам систему централізованого управління. Федералізм у Латинській Америці зберігав політичне значення навіть у періоди військових диктатур і однопартійних режимів. Саме це пояснює особливу роль федералізму за демократичного транзиту: федералізм сприяв переходові до демократії. Однак сприяв ускладненню її консолідації. Латиноамериканські федерації виникали, використовуючи інституціональні запозичення з американської моделі федералізму. Вони внесли в цю модель специфічні риси й особливості, сформували фактично особливу латиноамериканську модель федеративних відносин.

Розвиток особливої латиноамериканської моделі федералізму є тривалим нелінійним процесом, який характеризувався численними періодами руху як убік

більшої уніфікації і централізації, так і убік федералізації і децентралізації. Ці тенденції визначалися характером політичного режиму. Чим демократичнішим був державний режим, тим велику фіскальну і політичну автономію на практиці одержували суб'єкти федерації (штати або провінції). І навпаки, періоди авторитарних політичних режимів обмежували самостійність суб'єктів. Посилення президентської влади й особистої популярності президентів призводило до ослаблення практики федералізму, а періоди політично хитливих і менш популярних президентів - до повернення федеративних практик. Порівняння характеру і наслідків новітніх політичних реформ, здійснюваних у чотирьох федеративних державах Латинської Америки, а саме в Бразилії, Мексиці, Аргентині і Венесуелі, свідчить, що національні варіанти латиноамериканської моделі федералізму істотно розрізняються: якщо в перших трьох країнах загальним вектором реформ на сучасному етапі є зміцнення федералізму, то у Венесуелі, авторитарний тренд призвів, навпаки, до згортання федеративних основ та інститутів федералізму. Як свідчить приклад Бразилії, роль для характеру федеративних відносин відіграє фактор міжрегіональних диспропорцій, що, формуючи лінію розколу між регіонами, є не тільки соціально-економічною, але і політичною проблемою. Якщо багаті і могутні регіони прагнуть до більшої автономії, то структурно слабкі регіони зацікавлені в перерозподілі ресурсів через федеральний центр [3, с.78.].

Підходи вітчизняних українських та зарубіжних дослідників до визначення поняття «федералізм» є неоднозначними, оскільки це поняття є багатоплановим і багатоаспектним. Серед дослідників федералізму існує консенсус щодо того, що федерація володіє низкою принципових особливостей у порівнянні з унітарною формою правління. Так, зміна Конституції є можливою лише при схваленні більшості суб'єктів даної федерації; федерація передбачає існування спеціального вищого судового органу, що приймає остаточне рішення у вирішенні конфліктів між загальфедеральним урядом і урядами складових частин федерації. Найчастіше відносини між федеральним центром і суб'єктами федерації розвиваються досить суперечливо, що пов'язано з посиленням центральної влади

в деяких сферах, насамперед у сфері бюджетної політики. Однак, незважаючи на те, що суперечності в моделі «федеральний центр – суб'єкти федерації» є практично неминучими, дослідники досвіду федералізму підкреслюють ту важливу роль, що відіграють демократичні федеративні держави в сучасному глобалізованому світі.

Країни Латинської Америки сприйняли низку інститутів північноамериканського федералізму. Внесли в їхнє функціонування специфічні риси. Це проявилися в особливостях розвитку країн латиноамериканського континенту. Так, якщо США досить успішно долали кризові явища, що виникали у моделі федералізму, то в країнах Латинської Америки відбувалося складніше і через конфлікти. Наприклад, специфічний інститут латиноамериканського федералізму – інститут федерального втручання, а саме втручання федерального центра в справи суб'єктів федерації. Інститут характеризується практикою прямого примусу. Саме за допомогою цього інституту юридично часто виправдувався силовий спосіб вирішення виникаючих між федерацією і її суб'єктами суперечностей різного характеру. Сучасні тенденції розвитку латиноамериканських федерацій свідчать про демократичний вектор розвитку, що суперечить довільному застосуванню інституту федерального втручання. Проте поступово він усувається з взаємин латиноамериканських федерацій та їхніх суб'єктів як рутинна практика. Слабість латиноамериканських політичних інститутів та їхня обмежена здатність гарантувати стабільність призводить до того, що конфлікти, які є неминучими у федеративній державі, затягуються за часом і не одержують адекватного вирішення. У цьому зв'язку необхідно згадати ключову роль одного з найважливіших органів з вирішення внутріфедеральних конфліктів – Верховного суду.

Федералізм у країнах Латинської Америки має специфіку як в організаційній структурі, так і в принципах і методах свого функціонування. Специфіка такої моделі федералізму визначається історичними умовами виникнення і розвитку, відсутністю тривалого позитивного досвіду державного будівництва, відносно слабо розвинутою економікою і спадщиною колоніального минулого. На

первісному етапі мирний спосіб утворення і побудови федерацій у цих країнах був майже виключений і підмінювався силовими методами [4, с.97.].

Особливістю федерацій у латиноамериканських країнах є те, що їхнє створення було тривалим політичним процесом, який характеризувався високим ступенем політичної і конституційної нестабільності. Крім того, специфіка державного і політичного будівництва визначалася відсутністю прямого впливу на процес їхнього формування з боку колишніх метрополій – Іспанії і Португалії.

Рисою федералізму в латиноамериканських країнах є пряма залежність від політичного режиму, що складається в країні, і в цьому розумінні федералізм у цих країнах завжди мав політизований характер, оскільки чим демократичнішим був політичний режим, тим більший розвиток одержувала ідея федералізму, що припускала значну автономію суб'єктів федерації (штатів або провінцій). Періоди авторитарних режимів або військових хунт, навпаки, значно гальмували розвиток федералізму, обмежуючи самостійність суб'єктів і перетворювали ці держави фактично в псевдофедерації.

Дослідники відзначають, що однією з особливостей федеративної системи в латиноамериканських державах є значна централізація державної влади і всієї системи управління, що відрізняє цю систему федералізму від північноамериканської та європейської моделей. Можна виділити декілька етапів становлення і розвитку латиноамериканського федералізму. Перший етап характеризувався слабким розвитком принципів федералізму, на сучасному, другому, етапі федералізм укорінився і став важливим і реально функціонуючим інститутом, принаймні в трьох з чотирьох досліджених випадків, а саме, у Бразилії, Аргентині і Мексиці [5, с.19.].

Федералізм у латиноамериканських країнах характеризується частим застосуванням на практиці інституту федерального втручання в справи суб'єктів федерації. Цей інститут застосовується федеральним центром за надзвичайних обставин і об'єктивно припускає на цей період повну зміну взаємин між федеральним центром і суб'єктом федерації. Будь-яка процедура федерального втручання значно збільшує повноваження центрального уряду стосовно суб'єкта

федерації, а безпосереднього представника президента (федерального інтервентора) перетворює в тимчасового керівника суб'єкта федерації замість губернатора, що обирається. Характерною рисою федерального втручання є те, що вирішення внутрішньофедеральних конфліктів за принципами примусу мало короткочасний характер і стратегічно не вирішувало проблем. Ооблива політична роль належить федеральному столичному округу і перетворення у визначальний центр соціально–економічного і політичного життя федеративних держав регіону.

Модель федеративного устрою Венесуели походження має від рад, які автономно призначувалися за колоніального періоду. Венесуела поставила рекорд за кількістю прийнятих конституцій серед латиноамериканських держав. В конституціях зачіпалися питання територіального устрою країни. Венесуельський федералізм серед інших моделей латиноамериканського федералізму відрізняється найбільшою централізацією. Політичний процес здобуває риси які є характерними, скоріше, для унітарної держави.

В Аргентині процес колонізації спочатку здійснювався через утворення відособлених міст, в управлінні яких принцип децентралізації став основою діяльності комунальних урядів. Чимало аргентинських авторів вважають, що до причин прийняття федеративної моделі в Аргентині належать слабкі зв'язки між сформованими іспанцями в процесі колонізації міст, великі територіальні відстані між ними, а також труднощі в комунікації між містами [6, с.107.].

Федеративна форма територіального устрою в Аргентині закріплена в Конституції 1853 р. Наступними конституційними актами не було здійснено істотних змін принципів федералізму в цій країні, отже, сформована в середині XIX ст. федеративна система Аргентини є однією з найстарших у світі. Аналізуючи політичний режим Аргентини, дослідники визначають, що демократичні інститути в цій країні діють ефективно, незважаючи на те, що раніше Аргентина відрізнялася найбільшою кількістю державних переворотів і встановленням диктаторських режимів, у зв'язку з чим скасовувалися права і свободи громадян і принцип представницького правління. За досить короткий проміжок часу Аргентина фактично здійснила прорив, істотно просунувшись в

демократизації, але, разом з тим, у цій країні дотепер продовжує діяти традиційний принцип персоніфікації влади, коли основні напрямки державної політики здійснюються однією особою – президентом – керівником виконавчої влади за істотного підпорядкування йому законодавчої і судової гілок влади. В державному режимі Аргентини присутні риси і принципи, які є характерними для демократичних європейських держав, хоча деякі принципи мають обмежений характер і реалізуються на практиці не в повному обсязі.

Особливістю політичного режиму Венесуели є те, що за конституційної «повноцінності» режим цієї країни належить не до демократичного, а до гібридного. Хоча за Конституцією 1999 р. Венесуела проголошується демократичною і соціальною державою, заснованою на праві і справедливості. Однією з особливостей гібридних режимів є використання формальних і неформальних інститутів для руйнування системи «стримувань і противаг» у діяльності виконавчої влади. Гібридний режим призводить до «вихолощування» федеративних інститутів: формально залишаючись федеративною державою, Венесуела, по суті, є державою унітарною, у якій регіони не мають істотної політичної автономії.

В Бразилії за Конституцією, що мала централізований і унітарний характер, закріплювалося існування провінцій і декларувалося, що в країні можуть бути й інші територіальні підрозділи, якщо це необхідно для її благополуччя. Тоді країна була проголошена республікою з федеративною формою територіального устрою. Конституційний принцип був проголошений одним з основних. Бразильські федеральні одиниці були створені з провінцій єдиної монархічної держави, а введення федеративної системи відповідало реальним потребам країни. Початковий період розвитку бразильського федералізму був завершений значно пізніше, ніж в інших латиноамериканських федераціях. У Бразилії політичний режим базується на нормах Конституції 1988 р., у відповідності до якої Федеративна Республіка Бразилія характеризується як демократична і правова держава, побудована за принципом поділу влади. Цілями, закладеними в

Конституції бразильської держави, є: побудова вільного, справедливого і солідарного суспільства, забезпечення національного розвитку [8, с.79.].

Особливістю бразильської конституції є включення спеціального розділу «Про політичні партії». Серед особливостей конституції Бразилії виділяється спеціальний розділ «Про захист держави і демократичних інститутів». Подібні розділи у розгорнутому вигляді відсутні у конституціях інших латиноамериканських країн.

В Мексиці питання про федералізм або унітаризм як стратегічний вибір був предметом політичного розколу: за федералізм виступала ліберальна партія, у той час, як за централізм – партія консерваторів. Фактично, у залежності від результатів політичної боротьби залежав шлях розвитку країни – федералізм або унітаризм. Федералізм сприяв об'єднанню тих частин країни, що перебували за межами єдиної держави. Існувала реальна необхідність встановлення в країні федеральної системи управління. Інакше країна могла б розподілитися на декілька слабких самостійних держав. Таким чином, саме федералізм врятував Мексику від розпаду. Держава пройшла найбільшу кількість періодів коливань у територіально-політичному устрої країни [7, с.33.].

Дослідники розглядають вплив трансформації політичних режимів на характер федеративних відносин у латиноамериканських державах. Характер політичного режиму в латиноамериканських федераціях залежить від інститутів та акторів. Тут існує дві проблеми, що одержали розвиток у наукових працях, присвячених особливостям політичних режимів країн даного регіону: по-перше, це проблема персоніфікації влади, а, по-друге, проблема підвищених труднощів, що виникають перед президентами – прихильниками реформ. Можна стверджувати, що військові і диктаторські режими, що панували в цих країнах раніше, мають незворотній характер.

У державах регіону основним політичним інститутом є інститут президентства. Президентська влада в латиноамериканських країнах має специфіку: латиноамериканські держави взяли за основу північноамериканську модель президентської влади, але в силу історичних умов стикалися з

труднощами, які не дозволили використовувати всі переваги даної моделі повною мірою. Фактично була створена особлива латиноамериканська модель «суперпрезидентської» республіки: якщо північноамериканська модель президентської республіки побудована на системі поділу влади, що доповнюється системою «стримувань і противаг», то латиноамериканська модель формально визнає принцип поділу влади та їхню незалежність, але не спирається на принцип «стримувань і противаг», законодавча і судова галузі влади ставляться в залежність від виконавчої. Автономія президентської влади, навпаки, досить істотна [9, с.84.].

Вплив на федеративну систему здійснюють надзвичайні і військові повноваження глави держави – президента. Президент може навіть запровадити надзвичайний економічний стан у випадку виникнення загрози для економічного життя всієї країни або окремих її суб'єктів. Президент у латиноамериканських федеративних державах став основним джерелом законопроектів, що у більшості випадків затверджуються Конгресом у вигляді законів. Зростання президентських повноважень безпосередньо впливає на взаємини з іншими акторами політичної системи, у тому числі з главами виконавчої влади суб'єктів федерації.

Важливим є питання взаємозв'язку федералізму і демократії: як пов'язані між собою демократія і федералізм: чи доповнюють вони один одного або обмежують? Дослідники мають майже одностайну думку в тім, що справжній федералізм майже неможливий за відсутності стабільної демократії. З одного боку, федералізм виявляє проблеми, пов'язані з демократичною стабільністю, підкреслюючи існуючі в суспільстві розмежування, з іншого боку – є інструментом підтримки цієї демократичної стабільності. Таким чином, скасування федералізму не означає зняття проблем і загроз стабільності. На практиці між федералізмом і демократією існує стійкий зв'язок. Федералізм може характеризуватися як політико-територіальний вимір демократії. Поділ влади не тільки по горизонталі, але і по вертикалі – між різними територіальними рівнями. Найважливіший принцип демократії – плюралізм – також може бути реалізований в умовах федеративного державного устрою, оскільки в цьому випадку присутні

механізми врахування специфічних особливостей даної держави. Федералізм має втілювати принципи демократії. Федералізм несумісний з концентрацією політичної влади в одному центрі, оскільки він припускає поділ її між федеральним центром і суб'єктами федерації, взаємне узгодження владних інтересів. Розподіл влади у федеративній державі має запобігати встановленню недемократичного режиму, сприяти стабільності демократичних інститутів. Взаємозв'язок федералізму і демократії може бути хитким. Це визначається характером політичного режиму. У випадку встановлення в країні авторитарного або тоталітарного режиму принципи федералізму припиняють свою дію. Проте можливим є збереження неформальних федеративних практик. Періоди диктаторських режимів завдавали шкоди системі федералізму.

Наприкінці 80-х років країни Латинської Америки, у тому числі федеративні, стали здійснювати перехід до демократії. Були прийняті нові демократичні конституції. Демократизація вплинула і на всю систему федеративних відносин. Були упорядковані відносини федерації з її складовими частинами – штатами і провінціями, гнучко стали вирішуватися конфлікти і суперечки федерального центру і суб'єктів, а також суб'єктів між собою. Досвід латиноамериканських держав свідчить, що федералізм може сприяти демократизації, але ускладнювати її консолідацію. Проте, без повноцінної роботи демократичних інститутів і наявності інтегрованих політичних партій, федералізм може призвести до корупційних угод між центром і регіонами [10, с.39.].

Так, в Бразилії демократизація 70-80-х рр. знову призвела до руху у бік децентралізації. Вплив процесів глобалізації і регіональної інтеграції ускладнили перебування загального «вектора» розвитку країни. Проблемою продовжували залишатися величезні регіональні диспропорції в країні. Слабкіші в економічному плані області бачили єдиний шлях вирішення своїх проблем у сильному федеральному уряді, сильніші – вимагали більшої автономії штатів і зменшення ролі центрального уряду. Таким чином, у наявності був політичний конфлікт, що має виражений територіальний вимір [11, с.27.].

Також Бразилія виділяється на тлі інших федерацій за винятковою роллю губернаторів штатів у національному політичному процесі. Вони впливають на формування парламентського політичного курсу, доповнюючи і навіть перевищуючи вплив політичних партій і президента. Губернатори займають центральне місце в бразильській політичній системі [12, с.29.].

У Бразилії був здійснений перехід від моделі, зосередженої на виробленні політичного курсу на федеральному рівні й обмеження ресурсів регіональних урядів, до нової, заснованої на домовленості з розширеними посадовими функціями й обов'язками регіональних урядів і передачею ресурсів до регіональної влади. Цей процес був пов'язаний з редемократизацією і створенням нових інститутів на місцевому рівні і рівні штатів для того, щоб включити громадянське суспільство в процес вироблення державного політичного курсу.

Висновки. У кожній федеративній державі, за умови прагнення до стабільності, необхідні пошук і постійна підтримка політичного балансу між елементами централізації і децентралізації. При цьому, у залежності від діючих політичних факторів, є зміни у бік централізації, або децентралізації – за пріоритетної мети збереження балансу між цими тенденціями. Активний розвиток процесу централізації лише з метою збереження і зміцнення федеративної системи, інакше це може призвести до розпаду федерації в умовах загострення конфліктів між центром і суб'єктами федерації.

Латиноамериканські дослідники в більшості випадків визнають інститут федерального втручання ефективним інструментом збереження цілісності латиноамериканських федерацій і відновлення конституційного порядку у випадку виникнення загроз основам державності. Федеральне втручання в латиноамериканських федераціях, сприяючи збереженню цілісності держави, у той же час негативно впливало на розвиток громадянського суспільства, підвищення правової свідомості населення, зміцнення системи державних органів суб'єктів федерації і їхніх автономій. Тому інститут федерального втручання вимагає істотної модернізації відповідно до сучасних тенденцій - демократизацією федеративних держав Латинської Америки.

Практичне значення вивчення системи федеративних відносин в Аргентині, Бразилії, Венесуелі і Мексиці може сприяти виробленню нових підходів з боку українських зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних відомств до подальшого співробітництва з федеративними державами латиноамериканського регіону.

Література:

1. Sehnbruch K. Urban Planning: Innovations From Brazil / K. Sehnbruch. – Berkeley, 2004 (Working Papers, No. 11).- 117 p.
2. Добрынин Н.М. Новый федерализм: модель будущего государственного устройства РФ. - Новосибирск: Наука, 2003. – 468 с.
3. Миронюк М. Г. Современный федерализм: Сравнительный анализ: Учебное пособие. – М.: МГИМО (Университет) МИД России; Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2008.- 359 с.
4. Anderson G. Federalism: an Introduction. - Toronto: Oxford University press, 2008. – 86 p.; Burgess M. Comparative Federalism. Theory and Practice. - Routledge, NewYork, 2006. – 340 p.
5. Elazar D. Exploring Federalism. - Tuscaloosa: University of Alabama Press, 1991. - 335 p.
6. Элейзер Д.Дж. Сравнительный федерализм // Полис. – 1995. - №5. – с. 106 – 115;
7. Filippov M. Designing Federalism: A Theory of Self-Sustainable Federal Institutions / Filippov M., Shvetsova O., Ordeshook P. - Cambridge: Cambridge University Press, 2003.; Randal S.J. Federalism and the New World Order / Randal S.J., Gibbins R. - Calgary, Alta, 1994. – 290 p.
8. McKay, David. "William Riker on federalism: sometimes wrong but more right than anyone else" Regional & Federal Studies 14.2 (2004): p. 167-186.
9. Burgess Michael. Comparative Federalism: Theory and Practice. London and New York: Routledge, 2006. – 119 p.
10. Hueglin Thomas, Fenna Anna. Comparative Federalism: A Systematic Inquiry. NY, 2005; - 121 p.

11. Theories of Federalism: A Reader. Ed, by Dimitrious Karmis and Wayne Narman. UK: Palgrave Macmillan, 2005. – 217 p.

12. Corrales Javier, Michael Penfold. Dragon in the Tropics: Hugo Chavez and the political economy of revolution in Venezuela. Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2010. – 119 p.

References

1. Sehnbruch K. Urban Planning: Innovations From Brazil / K. Sehnbruch. – Berkeley, 2004 (Working Papers, No. 11).- 117 p.

2. Добрынин Н.М. Новый федерализм: модель будущего государственного устройства РФ. - Новосибирск: Наука, 2003. – 468 с.

3. Миронюк М. Г. Современный федерализм: Сравнительный анализ: Учебное пособие. – М.: МГИМО (Университет) МИД России; Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2008.- 359 с.

4. Anderson G. Federalism: an Introduction. - Toronto: Oxford University press, 2008. – 86 p.; Burgess M. Comparative Federalism. Theory and Practice. - Routledge, NewYork, 2006. – 340 p.

5. Elazar D. Exploring Federalism. - Tuscaloosa: University of Alabama Press, 1991. - 335 p.

6. Элейзер Д.Дж. Сравнительный федерализм // Полис. – 1995. - №5. – с. 106 – 115;

7. Filippov M. Designing Federalism: A Theory of Self-Sustainable Federal Institutions / Filippov M., Shvetsova O., Ordeshook P. - Cambridge: Cambridge University Press, 2003.; Randal S.J. Federalism and the New World Order / Randal S.J., Gibbins R. - Calgary, Alta, 1994. – 290 p.

8. McKay, David. "William Riker on federalism: sometimes wrong but more right than anyone else" Regional & Federal Studies 14.2 (2004): p. 167-186.

9. Burgess Michael. Comparative Federalism: Theory and Practice. London and New York: Routledge, 2006. – 119 p.

10. Hueglin Thomas, Fenna Anna. Comparative Federalism: A Systematic Inquiry. NY, 2005; - 121 p.

11. Theories of Federalism: A Reader. Ed, by Dimitrious Karmis and Wayne Narman. UK: Palgrave Macmillan, 2005. – 217 p.
12. Corrales Javier, Michael Penfold. Dragon in the Tropics: Hugo Chavez and the political economy of revolution in Venezuela. Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2010. – 119 p.